

Hüsameddin Ertürk (1874-1961)

(1290) 1874'te İstanbul'da doğmuştur. Soy isim kanunundan evvel ismi Harp okulundaki kaydıyla Hüsameddin bin Eşref'tir. Hüsameddin Bey'in dedesi Rıdvan Efendi'nin Sultan Abdulaziz'in "hasırcıbaşısı" olduğu ve bu vesileyle sarayla bağlantılı bir ailenin çocuğu olduğu anlaşılmaktadır. Dedesi Rıdvan Efendi II. Abdülhamid devrinde de saraydaki görevine devam etmiştir. Babası Eşref Bey'dir. Hüsameddin Ertürk'ün Milli Savunma Bakanlığı (MSB Arşivi) kişisel dosyasında askeri safahatı şu şekilde verilmektedir:

1 Haziran 1307'de (13 Haziran 1891) Harp okuluna girmiştir. 8 Mart 1310'da (15 Mart 1894) Teğmenliğe nasbı yapılmıştır. 14 Kasım 1314'te (26 Kasım 1898) Üsteğmen, 1 Kasım 1315'te (13 Kasım 1899) Yüzbaşı, 6 Ekim 1328'de (19 Ekim 1912) Binbaşılığa yükselmiştir. 2 Ocak 1329'da (19 Ocak 1914) "umum meyanında tekaüde sevk edilmiş iken ilişiği kesilmeden ve ordudan ayrılmadan Teşkilat-ı Mahsûsa'da istihdam edilmiştir". 28 Kasım 1332'de (11 Aralık 1916) Yd. Yarbaylığa terfi etmiştir. 1 Mart 1340'ta (1 Mart 1924) İlişiği kesilerek tekaüde (emekliye) sevk edilmiştir. 23 Ekim 1942 tarih ve 17681 sayılı kararla 2 Ocak 1329 (15 Ocak 1914) tarihindeki tekaütlüğü hükümsüz addedilmiş 6 Ekim 1328 (19 Ekim 1912) nasbıyla muvazzaf Süvari (Sv.) Binbaşı tanınması, 29 Kasım 1332 (12 Aralık 1916) tarihinde Yd.Yarbaylığa yapılan terfinin muvazzaf olarak tanınması ve 1874/1875 İstanbul doğumlu olduğu göz önüne alınarak 12 Ağustos 1928 tarihinden itibaren yaş haddinden tekrar tekaütlüğü (emekliliği) sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak bu emeklilik muamelesi de iptal edilmiştir. 23 Ekim 1942 tarih ve 17681 sayılı kararla yapılan terfi ve tekaüt muamelesinin iptali ve 1 Eylül 1939 tarihinde muteberen muvazzaf sınıfında Albaylığa terfi ve doğum tarihine nazaran Albaylıktan tekaütlüğe (emekliliğe) sevkini 7 Haziran 1943 gün ve 18027 sayılı ikinci bir kararla değiştirilmiştir. Balkan Harbi'nde bir yıl, I. Dünya Savaşı'nda 5 yıl, İstiklal Harbi'nde 5 yıl görev yapmış şekilde kıdem zammı almıştır.

Hüsameddin Bey'in II. Abdülhamid'e karşı Jön Türk organizasyonları içerisinde yer aldığı ve Kanun-ı Esasi'nin ilanı için de faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde tevkif edilerek Taşkılla'da tutuklu kalmış, Divan-ı Harb yargılamasından çıkan karar gereğince kendisinin ifadesiyle "şeref kurbanları" olarak diğer pek çok Jön Türk gibi Trabıusgarp'a sürgün edilmesine dair karar alınmışsa da babasının saray görevlisi olması hasebiyle bu cezadan kurtulmuştur. İstanbul'da bir süre kaldıktan sonra IV. Ordu merkezi olan Erzurum'a görevlendirilmiştir. Süvari Yüzbaşı olarak buradaki görev yeri Rus hududunda Sarıkamış yakınlarında Azap köyü olmuştur. Hüsameddin Bey, burada dağ yollarından yurda girmeye çalışan Ermeni komitacıları yakalamak, aynı zamanda İmparatorluk sınırlarına silah, cephane, bomba girişine engel olmakla görevli olmuştur. Görevi sırasında Hüseyin Tosun'un Kars'ta örgütlemek için çaba gösterdiği, gizli faaliyetlere destek verdiği ve Kars postahanesine huduttan geçecek posta, matbuat özellikle Paris'ten gelen Meşveret gibi yayınları geçirilmesine yardım ettiği anlaşılmaktadır. II. Meşrutiyet'in ilan edildiği günlerde Erzurum'da olan Hüsameddin Bey, açılan 1 ve 2 Numaralı İttihat ve Terakki Kulübünden 2 numaralı İttihat ve Terakki Kulübü'nün kurucusu olmuştur. Buradayken kulüp vasıtasıyla Ermeniler başta olmak üzere azınlıkları kazanmak için girişimde bulunmaları üzerine yerel halkın bir kısmı galeyana gelerek kulübe saldırmıştı. Hüsameddin Bey bu sırada Fransız konsoloshanesine sığınmış oradan da Trabzon katarları ile İstanbul'a gelmiştir. Bundan sonraki görev yeri Serez'deki 25. Alayın 4. Bölüğü olmuştur. Buraya ulaştıktan sonra süvari mesleğine dair konferanslar vermeye başlamıştır. Balkanlarda muhtemel bir harbin provasını olarak gerçekleştirilen manevralara bölüğüyle birlikte Selanik'te katılmıştır. Kendisi Mustafa Kemal Paşa ile ilk defa burada tanışmıştı. Hüsameddin Bey, Balkan Harbi'nde Serez'den hareket ederek Urfani Körfezi'nden Kavala Limanına kadar sürüp giden sahilin muhafazasına memur edilmişti. Kayalar civarında Komana karyesinde Soroviç Harbi'ne giren Hüsameddin Bey, Yunanlılara esir düşmüş, sedye ile Florina

İstasyonu'na getirilmiştir. Kurşuna dizilmek üzereyken son anda bundan vazgeçilmiş, yaralı olarak Selanik'e nakledilmiştir. Çocuklarından küçük kızının da Bulgarlardan kaçarken yolda aldığı soğuk ve kötü şartlar nedeniyle vefat ettiği anlaşılmaktadır. Hüsameddin Bey, ailesini İstanbul'a getirdikten sonra Balkan harbinin ikinci safhasına katılmıştır. Enver Paşa ile hareket eden orduda Yedinci Süvari Alayı'nın birlikleri başında yer almış, şehre giren birliklerin başında bulunmuştur. Garbi Trakya'da yürütülen mücadele ile Teşkilat-ı Mahsûsa'nın tesisinin eş zamanlı olduğu bu günlerde Teşkilat-ı Mahsûsa organizasyonu içerisinde yer almıştır. Hüsameddin Bey'in görevleriyle ilgili olan hayatının önemli bir kısmının Teşkilat-ı Mahsûsa ardından Umur-ı Şarkıyye Dairesi anlatımına paralellik arz ettiği belirtilmelidir. Bilindiği üzere 1913 yılı sonlarında (Kasım 1913) teşekkül eden Teşkilat-ı Mahsûsa, 1914 Ağustosunda gelişmiş, 1915'den savaşın sonuna kadar da Umur-ı Şarkıyye Dairesi olarak isimlendirilmiştir. Bu süreçte Hüsameddin Ertürk, Umur-ı Şarkıyye Dairesi içerisinde görev yapmıştır. Umur-ı Şarkıyye Dairesi içerisinde Hüsameddin Ertürk'ün Afrikay-ı Şarki ve Afrikay-ı Garbi şubesinin müdürü olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. Kendi anlatımında görev tanımını net bir biçimde yapmamakla birlikte Teşkilat-ı Mahsûsa ve ardından teşekkül eden Umur-ı Şarkıyye Dairesi'nin Kuzey Afrika Grupları organizasyonu içerisinde yer aldığı yazışmalardan tespit edilebilmektedir. Umur-ı Şarkıyye Dairesi'nde kontrolün Mondros Ateşkesi sonrasında Hüsameddin Ertürk'e geçtiği anlaşılmaktadır. Ertürk, Umur-ı Şarkıyye'nin yer altı örgütlenmesinde kritik öneme sahipti. I. Dünya Savaşı'nın sonunda Milli Mücadele yıllarında teşkilatın tasfiyesinde önemli işlev yüklendi. Kimi zaman iddia edildiği üzere Umur-ı Şarkıyye Dairesi reisi değil dairenin tasfiyesine memur Kaymakam Hüsameddin olarak belgelerde ismi zikredilmektedir. Teşkilat-ı Mahsûsa ve Umur-ı Şarkıyye Dairesi evrakının tasfiyesinde ve korunmasında önemli rol üstlendiği anlaşılmaktadır. Örneğin Pola sevk merkezinde (burası Teşkilat-ı Mahsûsa ve Umur-ı Şarkıyye'nin Kuzey Afrika'ya Alman deniz altılarıyla insan ve malzeme sevk ettikleri bir merkezdi) görevli Yüzbaşı Hacı Kamil Efendi'nin vefatından sonra ailesine emanetlerinin ulaştırılmasını üstlenmiştir. Ayrıca Hüsameddin Bey'in Teşkilat-ı Mahsûsa'ya ait muamelat ve belgeleri içeren kilitli ve her tarafından çivilenmiş sekiz sandık evrakı 1928 yılında Türk Genelkurmayına teslim ettiği belirtilmelidir. Ertürk, Talat Bey'in ülkeyi terk ederken Kara Vasıf ve Kara Kemal'e "İttihatçılıkta sebat ederek gizli bir örgütle birbirlerine bağlanın" talimatı sonrasında işgal karşıtı direniş için örgütlenen Karakol Cemiyeti içerisinde de yer almıştır. Mütareke ile birlikte Harbiye Nezaretine çağırılarak Teşkilat-ı Mahsûsa'nın lağvedileceği ve bildiklerini paylaşması da istenmiştir. Bu süreçte Hüsameddin Bey'in Kurmay Albay Hasan Tosun Bey ile birlikte Teşkilat-ı Mahsûsa/Umur-ı Şarkıyye Dairesi'ni tasfiyeye memur edildiği anlaşılmaktadır. Hüseyin Tosun'un Hüsameddin Ertürk'ten Teşkilat-ı Mahsûsa'ya dair detayları istediğinde bir takım silah ve mühimmatın bir kısmını bir kısmını teslim etmiştir. Ancak Hasan Tosun bu işten el çekince söz konusu tasfiyenin Hüsameddin Bey tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda özellikle Arap coğrafyasından gelen Teşkilat-ı Mahsûsa gönüllülerinin ülkelerine dönüşünü temin etmek, Teşkilat-ı Mahsûsa evraklarının düşman eline geçmesine engel olmak ve depolardaki silah ve mühimmatı yapılan baskınlarla Anadolu'ya geçirmekti.

Teşkilat-ı Mahsûsa'nın merkez organizasyonu içerisinde Yakup Cemil'in Enver Paşa'ya suikast girişimi iddiası ile tutuklanıp Bekirağa Bölüğü'nde tutulmuş ve İttihat ve Terakki'nin merkez komitesi içerisindeki ilişkilerin birinci derece tanıdığı olmuştur. Teşkilat-ı Mahsûsa'nın Kuzey Afrika'ya silah ve teçhizat naklinde Kuşadası, Milas, Bodrum ve Fethiye limanından bazen de Dalmaçya kıyılarının limanları olan Pola, Cattaro, Fiyume limanlarından Afrika kıtaları kumandanlığına yapılan ayrıca Karadeniz'de de ve bir defa da Şimal Denizi ve Atlantik'te sevkியatta Alman denizaltılarında bulunmuştur. Bu seyahatleri haftalarca ve aylarca sürmüştür. Hüsameddin Bey, denizaltılarla girişilen yardım ve hizmetleri iki bölümde toplamaktadır: Birincisi I. Dünya Savaşı devamı yıllarında Afrika'daki gruplara götürülen silah ve malzeme, diğeri ise Karadeniz'de henüz mütarekeye yakın aylarda Karadeniz'in şimalinde Rusya

sahillerine Türk ve Müslüman ihtilalcıları çıkarmak. Dalmaçya kıyılarından yaptıkları sevkiyatın detayının şu şekilde olduğu anlaşılmaktadır: İstanbul'dan trenle Belgrad'a ulaşan Hüsameddin Bey ile kabile oradan sahillerdeki limanlara gidiyordu. Limanda Avusturya'nın meşhur Scoda Silah Fabrikalarının sahra topları, ağır makineleri, top ve tüfek mermisi gerekli silah ve askeri mühimmat teslim ediliyor bunlar da denizaltılara bindiriliyordu. Denizaltılarda ağır silahlar da bulunuyordu. Bu görevlerini icra ederken Afrika Gruplar Kumandanı Süleyman el-Baruni ve onun erkânı harp reisi Kaymakam Abdurrahman Nazif Efendi ile mesaisi olmuş birlikte denizaltı ile Pola limanından Afrika'ya ulaşmıştı. Pola limanı Almanya-Avusturya Macaristan üzerinden temin edilen ve malzemelerin sevkinde oldukça önemli bir limandı. Hüsameddin Bey'in buraya gidişine dair bir görevlendirme belgesinde şu detaylar göze çarpmaktadır: "Harbiye Nezareti Umur-ı Şarkıyye Dairesine mensup Kaimmakam Hüsameddin Beğ'le piyade mülazım sanisi Habib Efendi yarınki Balkan treniyle Viyana tarikiyle Pola'ya gideceklerdir. Müracaatlarında seyahat muamelelerinin ifası". Belge 10/4/1334 (10 Nisan 1918) tarihli. Yani Mütarekeden kısa zaman öncesine kadar Pola üzerinden yürütülen sevkiyatın devam ettiği ve bu görevde Hüsameddin Bey'in görev yaptığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Karadeniz'de Çarlık Rusyası yıkıldıktan sonra İmparatorluk dahilindeki Müslüman ve Türk halkını kıyam ettirerek müstakil Türk ve Müslüman devletlerinin kurulmasına hizmet etmek için bir takım girişimlerin içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Bunun için Berlin, Viyana, Bükreş esir kamplarından İstanbul'a getirilmiş Kırımlı, Kazanlı, Kafkasyalı Türk ve Müslüman mücahitleri payitahttan alarak Rusya sahillere çıkarmak ve hareketlerini kolaylaştırmak için çaba gösterdiğini anılarında anlatmaktadır. Hüsameddin Bey bunun dışında I. Dünya Savaşı'nın üçüncü yılında Alman denizaltı üssü olan Heligolan'daki (Helgoland-Heligoland Adası) cephaneyi almak için bir heyetle birlikte İstanbul'dan trenle Almanya'ya gitmiştir. Görevi bu adadan malzemeleri alarak denizaltı ile Şimal denizinden geçip, Cebelitarık'ta dalarak Fas sahillere çıkarmaktı. Bu görevi gerçekleştirebilmişlerdi. Fas sahillere ulaştıktan sonra 24 gün yol kat ederek Şehzade Osman Fuad Efendi'yle buluştukları anlaşılmaktadır. I. Dünya Savaşı'nın sonuna yaklaşılırken Şeyh Sunusi'yi denizaltı ile kaçırp İstanbul'a getirdiğini hatıratında ifade etmektedir. Hüsameddin Bey Mütarekeden sonra M.M (Mim Mim) Grubunun kuruluşunda inisiyatif almıştır. Anadolu'daki milli hükümete ve Mustafa Kemal'e bağlılıkta fayda gördüklerini belirtmektedir. Fevzi Çakmak ile görüştüğünden sonra milli bir teşkilat kurmaya karar vermişti. Bunu yaparken Teşkilat-ı Mahsûsa'da çalışmış, kendilerine güvenilir isimlere başvurulmuştu. Bu teşkilat İstanbul'daki askeri ambarlardan silah ve malzeme kaçıranlar ve İstanbul'da direniş grupları oluşturmaktı. Bu gruplar "karakol" parolasını kullanacaklar ve bu cemiyete de Karakol Cemiyeti denilecekti.

Hüsameddin Bey kendi anılarında Mondros Mütarekesi sonrasında Mustafa Kemal Paşa ile Perapalas Oteli'nde görüştüğünü söylemektedir. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa'nın Teşkilat-ı Mahsûsa'ya "güvenilip güvenilemeyeceğini sorduğunu" söyleyen Hüsameddin Bey, kendisinin de bu soruya "kısmen Paşam!" dedikten sonra Teşkilat-ı Mahsûsa'ya mensup kişilerin vatanperver kişiler olduğunu söylediği anlaşılmaktadır. Hüsameddin Bey Milli Mücadele devam ederken Anadolu'ya silah ve insan kaçırmak ve Milli Mücadele'ye destek olabilecek kişileri toparlamak için çaba sarf ederken kayıkçı esnafından Osman Kahya'nın Hüsameddin Bey hakkında Padişaha ve Damad Ferid Paşa'ya suikast düzenleyecekleri yönündeki ifadeleri üzerine tutuklanmıştır. Nemrud Mustafa Divan-ı Harbi olarak bilinen mahkeme yargılamalarından sonra suçsuz bulunarak tahliye edilmiştir. Ancak bu olaydan sonra artık İstanbul'da kalması daha da güçleşmiş ve İtalyanların da yardımıyla 27 Ocak 1921'de İtalyan Şirketi'ne ait Lloyd Vapuru'na sivil bir yolcu gibi binerek dört gün sonra Samsun'a ulaşmıştır. Ailesini de bu seyahatte yanına alarak Samsun'a getirmiş, burada birkaç hafta kalmış bu süre zarfında Pontus çetelerine karşı alınan tedbirleri organize etmiştir. Bundan sonra Ankara'ya geçmiştir. Ankara'ya geçerken ailesini Samsun'da bırakmıştır. Ankara'ya geldikten sonra Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi (Çakmak) Paşa ile görüşen Hüsameddin Bey'e, mevcut İstihbarat biriminin

dışında Fevzi Paşa'nın emrinde bir istihbarat birimi oluşturması, başında kendisinin olması ve güvenilir isimlerden bu organizasyona dahil etmesi teklif edilmiştir. Erkânı Harbiye-i Umumiye'nin gizli istihbarat şubesinin reisi olan Şükrü Ali Bey'in başkanlığında idare edilirken M.M Milli Müdafaa Teşkilatı'nın Fevzi Paşa'ya bağlı ve Hüsameddin Bey'in riyasetinde tesis edilmesi teklif edilmiştir. Bu şekilde M.M Grubu kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. Hüsameddin Bey'in daha evvel askerlik mesleğinden tekaütlüğe sevkini lağvedilerek (yukarıda askeri safahat belgesinden yapılan aktarımda da görüleceği üzere) tekrar Milli Savunma Nezareti bünyesine alınması Ankara'ya ulaşmasından sonradır. Burada M.M Grubu reisi olarak İstanbul'dan silah kaçırılması konusunda faaliyetleri organize etmiştir. Milli Mücadele sonunda barış antlaşmasının imzalanmasından sonra Hüsameddin Bey, emekliliğe ayrılmış, İstanbul'a Beylerbeyi'ne gelerek yerleşmiştir.

Hüsameddin Ertürk hatıralarını Cumhuriyet gazetesinde Samih Nafiz Kansu'nun kalemiyle "İki Devrin Perde Arkası" adıyla tefrika etmiştir. Ertürk, 4 Haziran 1961'de hayatını kaybetmiştir. Vefatının ardından gazetede çıkan haberde kendisinden şöyle bahsedilmiştir: "Balkan Harbi, Cihan Harbi ve İstiklal Savaşlarına katılan merhum Enver Paşa'nın en mahrem adamı olarak Teşkilat-ı Mahsûsa'da hizmetler ifa etmiş, mütareke senelerinde İstanbul'un gizli teşkilatını idare ederek Anadolu'ya insan, silah ve malzeme sevk etmiştir". Hüsameddin Ertürk'ün cenazesi Beylerbeyi camiinden kaldırılmıştır.

Hüsameddin Bey'in Teşkilat-ı Mahsûsa ve sonrasında Milli Mücadele'de aldığı görevler kapsamında arşiv belgelerine yansıyan kopuk kopuk bilgiler, *İki Devrin Perde Arkası* adıyla yayımlanan hatıraları bir yana bırakılırsa özel hayatına dair bilgi yok denecek kadar azdır. İmparatorluğun sonunda Enver Paşa'nın emrindeki istihbarat ve propaganda faaliyetlerinin hep içerisinde yer aldığı, Milli Mücadele sürecinde ise başta Fevzi Çakmak olmak üzere Anadolu hareketine destek verdiği anlaşılmaktadır. Hüsameddin Ertürk'ün her iki dönemde de bir hizmet insanı olarak öne çıktığı ve siyasi rüzgarlarla savrulmadığı bu nedenle de her iki dönemde de güvenilen bir isim olduğu söylenebilir. Hatıratında İttihat ve Terakki dönemindeki siyasi hizipleşmelerden duyduğu kaygıyı dile getirmiştir. Hakkında bilinen yanlıştan Teşkilat-ı Mahsûsa'nın reisliğini savaşın sonunda üstlendiği bilgisinin doğru olmadığını, görevinin Teşkilat-ı Mahsûsa/Umur-ı Şarkıyye Dairesi'nin evraklarının ve örgütün tasfiyesi olduğu tekrarlamalıdır. Milli Mücadele ekibi içerisinde ise özellikle Fevzi Çakmak Paşa'ya yakın olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun başına Erkan-ı Harbiyye Reisi olarak Fevzi Çakmak Paşa'yı büyük bir güvenle getirmesi, Hüsameddin Ertürk'ün bu kapsamda Fevzi Çakmak Paşa'nın tevdi ettiği görevleri yerine getirirken güvenilen bir isim olarak görüldüğünü söylemek mümkündür.

Ü. Gülsüm POLAT

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0/161-11-19, 30-11-1-0/157-33-80

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), DH.EUM.SSM, 57/82.

Milli Savunma Bakanlığı Arşivi (MSB Arşivi), Hüsameddin Ertürk (310-10) Askeri Safahat Belgesi.

"Em. Albay Hüsameddin Ertürk öldü", **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1961.

AKAL, Emel, **Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm**, İletişim Yay., İstanbul

2006.

CRISS, Bilge, **İşgal Altında İstanbul 1918-1923**, İletişim Yay., İstanbul 2011.

CRUICKSHANK, A., "The Young Turk Challenge In Postwar Turkey", **Middle East Journal**, Vol. 22, No. 1 (Winter, 1968), pp. 17-28

ÇUKUROVA, Bülent, **Kurtuluş Savaşında Haberalma ve Yer altı Çalışmaları**, Ardıç Yay., Ankara 1994.

ERTÜRK, Hüsameddin, **Millî Mücadele'de Teşkilât-ı Mahsusa**, Askerî Tarih Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, ATASE Kitaplığı.

KELEŞYILMAZ, Vahdet, "Türk Ordusunda Bir Vefa Örneği ve Teşkilat-ı Mahsûsa Belgeleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 44, 1999, ss. 645-650.

MOREAU, Odile, Teskilat-i Mahsusa (Ottoman Empire) , in: **1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War**, ed. By Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, and Bill Nasson, issued by Freie Universität Berlin, Berlin 2018-11-23.

SAFİ, Polat, **The Ottoman Special Organization-Teşkilat-ı Mahsusa: An Inquiry into its operational and Administrative Characteristics**, Ph.D. Dissertation. The Department of History İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara 2012.

TANSU, Samih Nafiz, **İki Devrin Perde Arkası**. Anlatan: Emekli Süvari Albayı Hüsametdin Ertürk, Çınar Matbaası, İstanbul 1969.

ÜLKER, Erol, "İşgal İstanbul'unda Müdafaa-i Milliye'nin Kuruluşu Üzerine Bir Değerlendirme: İttihatçılar, Komünistler, Sosyalistler", **Kebikeç**, 41, 201, s. 67-94.

ÜLKER, Erol, "Solcularla Mim-Mim'cilerin İlişkisi Üzerine Yeni Bilgiler, **Toplumsal Tarih**, 249, Eylül 2014.

ÜNALP, F. Rezzan, **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Faaliyetleri**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı, Ankara 2014.

YURTSEVER, Serdar, "Karakol Cemiyeti", **Atatürk Ansiklopedisi**, Erişim: https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Karakol_Cemiyeti

ZÜRCHER, Eric Jan, **Millî Mücadelede İttihatçılık**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

23/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/husameddin-erturk-1874-1961/?pdf=3600> adresinden erişilmiştir